

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-63>

УДК 355/359-63: 338.054.23

Шалигіна Ірина Валеріївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2906-3593>

Басенкова Тетяна Георгіївна

студентка 3 курсу,
Сумський національний аграрний університет

Iryna Shalyhina, Tetiana Basenkova

Sumy National Agrarian University

**ВЕДЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ
НА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ****CONDUCTING AND RESTORING AGRIBUSINESS
IN THE FRONTLINE TERRITORIES OF UKRAINE
IN WAR CONDITIONS**

Анотація. Стаття присвячена аналізу ведення агробізнесу в Україні під час війни, що вимагає швидкої адаптації до нових викликів. Сільське господарство залишається стратегічно важливим сектором, який забезпечує продовольчу безпеку країни навіть у кризових умовах. Уряд запровадив низку заходів підтримки аграріїв, зокрема податкові канікули, спрощену реєстрацію агрохімікатів і пільгове кредитування. Війна спричинила руйнування інфраструктури, зменшення посівних площ і дефіцит робочої сили через мобілізацію. Логістичні труднощі, зростання цін на ресурси та валютна нестабільність ускладнюють діяльність аграрних підприємств. Значні збитки зазнали особливо прикордонні регіони, зокрема Сумська область. Міжнародна підтримка, зокрема від ФАО, допомагає розвивати молочарство, бджільництво та аквакультуру. Використання агродронів сприяє збереженню виробництва, хоча в прифронтових зонах їхнє застосування обмежене. SWOT-аналіз відображає як сильні сторони агросектору, так і численні загрози та слабкості. Незважаючи на складнощі, аграрії поступово адаптуються, підтримуючи економіку і продовольчу безпеку України.

Ключові слова: агробізнес, аграрний сектор, продовольча безпека, підтримка фермерів, логістика, кредитування, міжнародна допомога.

Summary. The article is devoted to analyzing agribusiness operations in Ukraine during the war, which requires rapid adaptation to new challenges. Agriculture remains a strategically important sector that ensures the country's food security even in crisis conditions. The government has implemented various support measures for farmers, including tax holidays, simplified registration of agrochemicals, and preferential lending. The war has caused infrastructure destruction, reduced sowing areas, and labor shortages due to mobilization. Logistics difficulties, rising resource prices, and currency instability complicate the activities of agricultural enterprises. Significant losses have been suffered, especially in border regions such as the Sumy region. In some cases, farmers are unable to access their fields due to ongoing shelling or mined territories. Storage facilities and equipment have also been damaged or looted, which creates further obstacles to normal operations. International support, including from the FAO, helps develop dairy farming, beekeeping, and aquaculture. Local authorities and NGOs contribute by providing technical assistance, seeds, and veterinary supplies. The use of agrodrones and digital technologies contributes to maintaining production efficiency and optimizing the use of limited resources, although their application is limited in frontline zones due to safety concerns. Farmers demonstrate resilience by adopting new business models and rebuilding value chains disrupted by the conflict. A SWOT analysis reflects both the strengths of the agricultural sector such as fertile soil, accumulated expertise, and international backing and numerous threats and weaknesses, including security risks, unstable financing, and infrastructure degradation. Despite these difficulties, Ukrainian farmers are gradually adapting and continuing their work. Their efforts play a crucial role in supporting the national economy and ensuring domestic and international food security..

Keywords: agribusiness, agricultural sector, food security, farmer support, logistics, lending, international support.

Постановка проблеми. Проблема відновлення та ведення агробізнесу на прифронтових територіях України в умовах війни є надзвичайно актуальною та багатогранною. Військові дії призвели до значного руйнування інфраструктури, втрати виробничих потужностей та скорочення робочої сили у сільськогосподарському секторі. Це ускладнює відновлення аграрного виробництва та забезпечення продовольчої безпеки не лише на місцевому, а й на національному рівнях. Зокрема, на Сумщині, яка безпосередньо межує з зоною бойових дій, фермери стикаються із замінуванням полів, відсутністю пального та логістичних проблем. Ці фактори негативно впливають на врожайність, обсяги виробництва та експортні можливості агробізнесу. Дослідження даної проблематики на прикладі Сумщини дозволить визначити основні бар'єри та потенційні шляхи відновлення аграрного виробництва. Таким чином, ця тема має велике значення для формування стратегій підтримки аграрного сектору на прифронтових територіях України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові реалії агробізнесу: виклики воєнного часу. Сучасний агробізнес давно визнаний науковцями як прогресивна та високоефективна форма організації сільськогосподарського виробництва. Однак, останні події, зокрема повномасштабна війна, кардинально змінюють умови його функціонування. Окупація територій, активні бойові дії та забруднення земель створюють безпрецедентні виклики, які змушують переглянути звичні підходи до ведення агробізнесу. Сучасному стану, проблемам і перспективам розвитку аграрної галузі присвятили свої праці такі науковці та дослідники: Костирко А. [3], Литвинова Д. [3], Негрей М.В. [4], Костенко І.С. [4], Павленко О.М. [8], Ханін С. [9] та ін. Однак значна кількість питань, особливо для прифронтових територій Сумщини, вимагає додаткових наукових досліджень та є досить актуальними на сьогодні.

Метою статті є аналіз проблем та перспектив ведення й відновлення агробізнесу на прифронтових територіях України в умовах війни, зокрема на прикладі Сумської області. Основна увага приділяється виявленню ключових викликів для аграрного сектору, таких як руйнування інфраструктури, замінування сільськогосподарських угідь, дефіцит ресурсів та проблеми логістики. Також метою є визначення можливих напрямів відновлення та стимулювання агровиробництва у цих регіонах. Дослідження сприятиме пошуку ефективних стратегій підтримки фермерів та аграрного бізнесу на прифронтових територіях та надати рекомендації щодо підвищення життєздатності аграрного сектору в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення агробізнесу під час війни в Україні є серйозним викликом, що потребує гнучкості та

швидкої адаптації до нових реалій. Сільськогосподарський сектор, як одна з основних ланок економіки, має стратегічне значення, оскільки забезпечує продовольчу безпеку держави навіть у кризових умовах. З огляду на це, Уряд України впровадив низку заходів для підтримки аграріїв. Зокрема, фермери, які працюють на територіях, де ведуться бойові дії або які були тимчасово окуповані, отримали податкові канікули. Це рішення дозволяє зменшити фінансове навантаження та зберегти робочі місця у складних умовах [10].

Додатково спрощено процедуру реєстрації пестицидів та агрохімікатів, що дає змогу агровиробникам оперативніше отримувати засоби захисту рослин. Це особливо важливо для швидкого відновлення врожаїв та боротьби зі шкідниками. Одним із важливих інструментів стало державне кредитування фермерів за пільговими ставками, яке допомагає зберегти виробництво та уникнути банкрутства навіть у нестабільні часи. Крім того, розробляються та реалізуються й інші державні програми, які спрямовані на забезпечення фінансової підтримки розвитку галузі. Зокрема, реалізується програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка спрощує отримання кредитів аграрними виробниками. Внесено зміни й у трудове законодавство, зокрема передбачено можливість бронювання працівників агросектору від мобілізації. Це дозволяє уникнути критичного дефіциту робочої сили та забезпечити безперервність виробничого процесу на фермах. Також впроваджено спрощену логістику та експорт агропродукції, що сприяє економічному відновленню підприємств та регіонів [8].

Водночас війна призводить до значних макроекономічних наслідків: падіння ВВП, зростання інфляції та скорочення виробництва, що негативно впливає на купівельну спроможність населення. Банківський сектор, у свою чергу, стикається зі зниженням попиту на кредити, зростанням частки непрацюючих кредитів та підвищенням операційних витрат. Це зменшує прибутковість банків, а іноді призводить до фінансових збитків. Крім того, нестабільність курсу національної валюти та зменшення притоку іноземного капіталу створюють ризики для валютних кредитів та депозитів. Такі коливання впливають як на позичальників, так і на банки, які вимушені збільшувати резерви під кредитні ризики та списувати проблемні кредити. Це послаблює фінансову стабільність банків та їх здатність протистояти економічним викликам [7].

В умовах війни також спостерігається значний відтік депозитів, що створює тиск на ліквідність банківської системи. Державні обмеження або необхідність фінансувати військові потреби можуть ще більше ускладнювати доступ банків до ліквідних ресурсів. Зменшення доходів, руйнування інфраструктури та нестабільність

діяльності агропідприємств призводять до збільшення кількості непрацюючих кредитів. Це, у свою чергу, змушує банки підвищувати вимоги до позичальників або обмежувати кредитування, що ще більше ускладнює економічне відновлення підприємств аграрного бізнесу прифронтових територій, зокрема й Сумщини.

Визначимо ключові проблеми, які постали перед агробізнесом України під час війни:

- збій у логістиці експорту зерна призвів до зниження цін на сільськогосподарську продукцію в цілому;

- нестача паливно-мастильних матеріалів, викликана руйнуванням нафтопереробної інфраструктури, ускладнила роботу агропідприємств;

- через порушення ланцюгів постачання значно ускладнилося забезпечення посівними матеріалами, засобами захисту рослин, добривами та запчастинами;

- мобілізація значної частини працівників аграрного сектору спричинила нестачу робочої сили для проведення польових робіт;

- у прикордонних регіонах інфраструктура зазнала масштабних руйнувань, а частина сільськогосподарських угідь була замінована;

- через закриття портів та мародерство на окупованих територіях аграріям стало важче експортувати продукцію;

- у багатьох областях аграрії відчували труднощі з отриманням кредитів через високі ризики бойових дій;

- багато фермерів залишили врожай у сховищах, сподіваючись продати його навесні, але так і не змогли цього зробити, що призвело до нестачі обігових коштів для нової посівної;

- збирання врожаю ускладнилося через залишки минулорічного зерна на складах, що створювало проблеми з місцем для нового врожаю;

- посівна кампанія затягувалася через дію комендантської години, яка обмежувала можливість працювати в полі цілодобово;

- вивезення врожаю було ускладнене через передислокацію техніки для потреб армії;

- птахівництво постраждало через масову загибель птиці на фабриках, адже через війну бракувало кормів і ветеринарних препаратів, здебільшого імпортного виробництва;

- значно зросли ціни на запчастини, оскільки більшість металургійних заводів опинилися під окупацією;

- спостерігався дефіцит шин через нестачу каучуку в Україні, адже більшість поставок раніше здійснювалися з країн СНД;

- часто аграрії змушені були відволікатися на участь у військових діях або допомагати армії розбирати підбиту ворожу техніку, що відволікало їх від основної роботи;

- молочна галузь зазнала серйозних збитків через відсутність можливості вчасно приймати та переробляти молоко, адже не вистачало ресурсів для його обробки [3–6].

В таблиці 1 нами представлений SWOT-аналіз аграрних підприємств України (зокрема Сумщини) в період війни.

Як ми можемо побачити з таблиці 1, аграрні підприємства України, зокрема Сумщини, у період війни перебувають під впливом як позитивних, так і негативних чинників. До сильних сторін віднесено родючі ґрунти, досвідчених фахівців, інноваційність, гнучкість та диверсифікацію виробництва. Водночас слабкими місцями залишаються руйнування інфраструктури, дефіцит кадрів, обмежений доступ до фінансових та матеріальних ресурсів, а також логістичні труднощі. Зовнішні можливості включають державну та міжнародну підтримку, розвиток внутрішнього ринку, альтернативні логістичні маршрути та цифровізацію агросектору. Серед загроз виділяються активні бойові дії, мінування, міграція населення, енергетична криза та зміни в умовах міжнародної торгівлі. Таблиця також показує, що підприємства шукають нові рішення, такі як використання агродронів, інвестування в переробку, відновлення логістичних ланцюгів і застосування альтернативних джерел енергії. Загалом, SWOT-аналіз відображає складну, але адаптивну ситуацію в аграрному секторі під час війни [2,10].

За підрахунками Центру досліджень продовольства та землекористування при Київській школі економіки у партнерстві зі Світовим банком, на початок 2024 року аграрний сектор України зазнав значних збитків через повномасштабне вторгнення Росії. Загальний обсяг прямих втрат у галузі перевищує 80 мільярдів доларів США. З цієї суми приблизно 10,3 мільярда доларів складають збитки, пов'язані зі зруйнованими активами. Найбільше постраждала сільськогосподарська техніка: її втрати оцінюються у 5,8 мільярда доларів, що становить понад половину всіх пошкоджень матеріальних ресурсів. Однак, найбільшою статтею втрат залишаються недоотримані доходи та збільшені витрати на виробництво аграрної продукції. Цей показник сягає майже 69,8 мільярда доларів США. Значну частину збитків – понад 35 мільярдів доларів – завдали наслідки скорочення виробництва у рослинницькому секторі [11].

На прикладі Сумської області можна спостерігати, як війна призвела до поступового зменшення посівних площ. Якщо у 2021 році вони були більшими, то у 2024 році зменшилися на 15 відсотків, склавши лише 1,032 мільйона гектарів. Причиною такого скорочення стали насамперед мінна небезпека та активні обстріли прикордоння, які змусили населення евакуюватися. Спочатку евакуація торкнулася п'ятикілометрової прикордон-

Таблиця 1 – SWOT-аналіз аграрних підприємств України (зокрема Сумщини) в період війни

		Зовнішнє середовище	
		Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Внутрішнє середовище		<ul style="list-style-type: none"> – державна та міжнародна підтримка; – розвиток внутрішнього ринку; – альтернативні логістичні маршрути; – інвестування в переробку; – цифровізація 	<ul style="list-style-type: none"> – воєнні дії; – мінування земель; – мобілізація та міграція населення; – зміни в міжнародній торгівлі; – енергетична криза; – кліматичні виклики
	Сильні сторони (Strengths)	<ul style="list-style-type: none"> – використання грантів для підвищення врожайності; – переорієнтація на виробництво культур із високим попитом; – впровадження точного землеробства, автоматизації процесів, онлайн-торгівлі; – виробництво готової продукції (корми, борошно, олія та ін.) 	<ul style="list-style-type: none"> – створення програм розмінування; – пошук нових ринків збуту; – відновлення елеваторів, складів і логістичних ланцюгів за рахунок кооперації фермерів; – використання альтернативних джерел енергії
	<ul style="list-style-type: none"> – родючі ґрунти та природні умови; – досвід і компетенції аграріїв; – диверсифікація виробництва; – інновації та технології; – гнучкість і адаптація 		
	Слабкі сторони (Weaknesses)	<ul style="list-style-type: none"> – використання грантів і кредитів для відновлення доріг, елеваторів, складів; – впровадження використання агродронів, роботизованих систем; – збільшення виробництва продукції для внутрішнього споживання та переробки; – розвиток експорту через альтернативні маршрути; – виробництво власного насіння та розвиток органічного землеробства 	<ul style="list-style-type: none"> – посилення кадрової кризи внаслідок виїзду кваліфікованих працівників; – втрата елеваторів, транспортних шляхів, що ускладнює логістику; – високі ціни на паливе, електроенергію, що зменшує рентабельність підприємства

Джерело: власні дослідження автора

ної смуги, а згодом – уже десятикілометровою. Враховуючи, що протяжність кордону Сумщини з Росією сягає 562 кілометрів, у цю прикордонну зону потрапляє територія громад чотирьох із п'яти районів області, що загалом займає площу близько 5,6 тисячі квадратних кілометрів. Це становить близько чверті території всієї області.

Попри складну ситуацію, українські аграрії отримують значну підтримку від міжнародних організацій, зокрема від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). ФАО виділила понад тисячу двісті фінансових ваучерів у розмірі 40 500 гривень кожен для розвитку молочарства у всіх громадах Сумської області. Крім того, було надано 240 ваучерів для аквакультури користувачам водойм, а ще 200 ваучерів для розвитку бджільництва, орієнтованих на власників пасік у різних громадах [9].

Водночас в Україні війна призвела до різкого зростання безробіття та підвищення соціальної напруги. Через руйнування інфраструктури доступ до базових послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист, значно ускладнився. Крім того, на населення впливають психологічні травми, спричинені обстрілами, втратою близьких

та постійною загрозою життю. Не менш небезпечними є наслідки військових дій для довкілля [12]. Зафіксовано складні випадки забруднення ґрунтів і водойм Сумщини через вибухові речовини та розливи нафтопродуктів. Суттєву шкоду зазнали ліси й природні заповідники, що завдало непоправної шкоди місцевим екосистемам. Існує також ризик погіршення якості питної води через забруднення водних джерел. Загальна сума збитків довкіллю вже сягнула майже 3 мільярди гривень. Найбільші збитки пов'язані із засміченням земельних ресурсів – 836,7 мільйона гривень, забрудненням повітря – 226,9 мільйона гривень та забрудненням водних ресурсів – 1,83 мільярда гривень. Особливо великі збитки завдані річкам Сейм та Десна, що зазнали забруднення на понад 405 мільйонів гривень. Додатково, через пожежі, спричинені обстрілами, в атмосферу потрапило близько 27,5 тисячі тонн шкідливих речовин. Це створює додаткове навантаження на екосистему регіону [9].

На тлі повномасштабного вторгнення важливу роль відіграють сучасні технології, такі як агродрони. Під час війни їхнє використання набуло особливого значення, адже дозволяє мінімізувати

ризика для людей і водночас підтримувати сільськогосподарське виробництво. Завдяки дистанційному управлінню дрони можуть виконувати обприскування посівів, вносити добрива та проводити моніторинг стану культур. Це дає змогу аграріям швидко реагувати на загрози та економити ресурси. Крім того, дрони можуть допомагати у виявленні мінної небезпеки, що особливо актуально в умовах воєнних дій. Таким чином, агродрони сприяють збереженню продовольчої безпеки навіть у найскладніших ситуаціях. Також вони використовуються для доставки медикаментів у важкодоступні райони, що є надзвичайно корисним для підтримки медичної допомоги на місцях. Попри всі переваги, використання дронів у прикордонних районах, зокрема на Сумщині, наразі практично неможливе. Причиною цього є активна робота засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ), які глушать сигнали управління дронами. Це призводить до втрати зв'язку, ризику втрати дронів або їхнього падіння. Також блокування GPS сигналів створює додаткові проблеми для точного виконання завдань. Існує й загроза перехоплення управління дронами, що ускладнює їхнє застосування у прифронтових зонах. Для вирішення цих проблем потрібні додаткові інвестиції у стійкі системи навігації та захищені канали зв'язку. Це значно підвищує вартість експлуатації дронів, роблячи їх використання у зонах бойових дій економічно не вигідним. Незважаючи на це, інвестиції в аграрні технології залишаються важливим напрямом підтримки агробізнесу. Завдяки розвитку дронів-обприскувачів аграрії зможуть адаптуватися до нових викликів і зберегти свою виробничу спроможність. Нині в Україні працюють близько 100 компаній, які надають послуги з

використання дронів у сільському господарстві. Найбільшу частку ринку займають дрони компанії DJI (70%), тоді як моделі XAG становлять близько 20%, а інші виробники – 10% [1].

Отже, попри значні виклики та проблеми, український аграрний сектор поступово знаходить способи адаптації та відновлення. Це дозволяє підтримувати економіку країни та продовольчу безпеку навіть у надзвичайно складних умовах війни.

Висновки. В умовах війни агробізнес на прифронтових територіях України, зокрема на Сумщині, зазнав значних втрат, однак продовжує функціонувати та адаптуватися до нових викликів. Основними проблемами стали зруйнована інфраструктура, мінування полів, дефіцит ресурсів та кадрова криза. Попри це, аграрії знаходять шляхи відновлення виробництва завдяки внутрішній гнучкості, технологічним інноваціям та підтримці з боку держави і міжнародних організацій. Важливим напрямом стало впровадження точного землеробства, агродронів, розвиток переробки та онлайн-торгівлі. Суттєву допомогу надає ФАО через ваучерну підтримку фермерів у галузях молочарства, аквакультури та бджільництва. Водночас залишається загроза втрати ринків збуту, підвищення собівартості продукції та залежності від імпорту. Зростає значення кооперації, альтернативної логістики та внутрішнього ринку. Екологічні збитки та ризики забруднення води й ґрунтів також потребують уваги. Перспективи аграрного сектору прифронтових регіонів напряму залежать від ефективності політики підтримки, безпекової ситуації та подальшого технологічного розвитку. Загалом, агробізнес у таких умовах вимагає високого рівня адаптації, інновацій і взаємодії з державними та міжнародними партнерами.

Список використаних джерел:

1. Агрномічний довідник «Агрномія сьогодні». В умовах війни: як аграрії на Сумщині утримують потужне виробництво й упроваджують сучасні технології. URL: <https://www.agronomy.com.ua/statti/3217-v-umovakh-viiny-iak-ahrarii-na-sumshchyni-utrymuyut-potuzhne-vyrobnytstvo-i-uprovadzhuiut-suchasni-tekhnologii.html> (дата звернення: 06.06.2025).
2. Басенкова Т.Г. Напрямок бізнес-проекування суб'єктами господарювання та пошуки джерел їх фінансування в умовах війни. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (13–17 листопада 2023 р.). Суми, 2023. С. 284.
3. Костирко А., Литвинова Д. Адаптація аграрного сектору економіки України під час війни та світова продовольча безпека. 2022. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12062/1/8-10.pdf> (дата звернення: 30.05.2025).
4. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 05.06.2025).
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 04.05.2025).
8. Павленко О.М. Реалізації державних програм розвитку аграрної галузі в умовах воєнного і повоєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. Випуск 4 (76), 2024. С.155–160. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/76-21> (дата звернення: 11.06.2025).

9. Ханін С. Битва за врожай. Як аграрії Сумщини під час війни дбають про продовольчу безпеку. URL: <https://dif.org.ua/article/bitva-za-vrozhay-yak-agrarii-sumshchini-pid-chas-viyni-dbayut-pro-prodovolchu-bezpeku> (дата звернення: 02.06.2025).

10. Шалигіна І.В., Басенкова Т.Г. Умови ведення аграрного бізнесу в період війни та його успішний розвиток. *Економіка, фінанси, облік і право в умовах глобалізації: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 8 листопада 2023 р.): у 2 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. С.35.

11. KSE Agrocenter. Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review, Issue 3. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf> (дата звернення: 04.06.2025).

12. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (дата звернення: 06.06.2025)

References:

1. Ahronomichnyy dovidnyk “Ahronomiya s’ohodni”. V umovakh viyny: yak ahraryi na Sumshchyni pidtrymuyut’ potuzhne vyrobnytstvo y uprovadzhuyut’ suchasni tekhnolohiyi (2025), [Agronomic Guide “Agronomy Today.” During the War: How Farmers in Sumy Region Maintain Strong Production and Implement Modern Technologies]. Available at: <https://www.agronomy.com.ua/statti/3217-v-umovakh-viyny-iak-ahrarii-na-sumshchyni-utrymuiut-potuzhne-vyrobnytstvo-i-uprovadzhuiut-suchasni-tekhnolohii.html> (in Ukrainian)

2. Basenkova T. H. (2023) Napryamky biznes-proektuvannya sub'yektamy hospodaryuvannya ta poshuky dzherel yikh finansuvannya v umovakh viyny [Directions of Business Planning by Economic Entities and Search for Their Financing Sources during the War]. *Materialy Vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi studentiv i aspirantiv, prysvyachenoyi Mizhnarodnomu dnyu studenta*. (November 13–17, 2023). Sumy. p. 284. (in Ukrainian)

3. Kostyrko, A. & Lytvynova, D. (2022). Adaptatsiia ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy pid chas viyny ta svitova prodovolcha bezpeka [Adaptation of Ukraines agricultural sector during the war and global food security]. Available at: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12062/1/8-10.pdf> (in Ukrainian)

4. Nehrei, M., Taranenko A., Kostenko I. (2022). Ahraryi sektor Ukrainy v umovakh viyny: problemy ta perspektyvy [Ukraines agricultural sector at war: problems and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 40. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474> (in Ukrainian)

5. Ofitsiyyny sayt Ministerstva ekonomiky Ukrayiny [Official Website of the Ministry of Economy of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (in Ukrainian)

6. Ofitsiyyny sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny [Official Website of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/> (in Ukrainian)

7. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny [Official Website of the National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/> (in Ukrainian)

8. Pavlenko O.M. (2024) Realizatsiyi derzhavnykh prohram rozvytku ahraryoi haluzi v umovakh voyennoho i povoyennoho stanu [Implementation of state programs for the development of the agricultural sector in wartime and post-war conditions]. *Naukovi pratsi Mizhrehional'noyi akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichni nauky – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*. vol. 4(76). Available at: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/76-21> (in Ukrainian)

9. Serhiy Khanin (2024). Bytva za vrozhay. Yak ahraryi Sumshchyny pid chas viyny dbayut’ pro prodovol’chu bezpeku [Battle for the Harvest: How Farmers in Sumy Region Care for Food Security during the War]. Available at: <https://dif.org.ua/article/bitva-za-vrozhay-yak-agrarii-sumshchini-pid-chas-viyni-dbayut-pro-prodovolchu-bezpeku> (in Ukrainian)

10. Shalyhina I.V., Basenkova T.H. (2023) Umovy vedennya ahrarynoho biznesu v period viyny ta yoho uspishnyy rozvytok [Conditions of Conducting Agribusiness during the War and Its Successful Development]. *Ekonomika, finansy, oblik i pravo v umovakh hlobalizatsiyi: zbirnyk tez dopovidey mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (Poltava, November 8) u 2 ch. Poltava: TSFEND. Vol. 2. Poltava. p. 35. (in Ukrainian)

11. KSE Agrocenter. Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review, Issue 3. Available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>

12. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>

Стаття надійшла до редакції 13.06.2025